

maksimumi muutus inimeste ja loomade kujutamine suhteliselt harvaks, ulatusliku leviku saavutas aga väga mitmekesine ornament. Hilispaleoliitikumi lõpust pärinevaid inim- ja loomakujutisi pole peaaegu üldse leitud, kuid sama ajajärgu ornamenteeritud esemeid on teada rohkesti. Ka mesoliitilisest ajast on leitud vähe niisugust pisiplastikat, mis oleks kunstiliselt teostuselt võrreldav paleoliitilise loominguga. Tähelepanuväärseks erandiks on Äänisjärve Lõuna-Oleni saare mesoliitilise kalmistu suurepärased sarvest ja luust taiesed (Stoljar 2000).

Muinastaideliukohad

Siberi, Ida- ja Kesk-Euroopa figuratiivne paleoliitiline taie esineb peamiselt pisiplastika ja graveeringutena, millele lisanduvad kahe Lõuna-Uurali koopa maalingsud. Muudest muinastaideliikidest on rohkesti esindatud veel ornament ja ehted. Kesk-Euroopa tähtsaimad leiukohad paiknevad praeguse Tšehhi ja Austria territooriumil. Ida-Euroopa tuntuimad leiualad on Ukraina ja Kesk-Venemaa tasandike suurte jõgede ääres. Siberi **leiukohad** jäävad peamiselt Jenissei-Angara jõgikonda ja Baikali ümbrusse.

Kesk-Euroopa

Kesk-Euroopas on muinastaide poolest kõige rikkam Määrimaa, mille olulisimad leiukohad on Dolní Věstonice, Pavlov, Předmostí, Petřkovice, Pekárna ja Brno. Samasse regioonile kuuluvad ka Doo-nau keskjooksu Willendorfi ja Galgenbergi muinasasulad.

Willendorfi küla sai eriti tuntuks nn Willendorfi veenuseks nimetatud lubjakivist skulptuurikese järgi. See kujutab endast lopsakate kehavormidega hoolikalt töödeldud naisefiguuri, mis algsest oli värvitud punaseks. Eriti on esile tõstetud rasvavolte ja suuri rindu, millele toetuvad ebaproportsionaalselt väikesed käed. Nägu pole kujutatud, kogu pead aga katavad lopsakad lokkis juuksed (joonis 5). Leid tuli ilmsiks 1908. aastal seoses Wachau raudtee ehitusega ning sellest ajast alates on kõiki vanema kiviaja naisefiguure hakatud nimetatud paleoliitilisteks veenusteks. Willendorfi veenus on dateeritud umbes 25 at vanuseks ning on üheks enimavaldatud Gravette'i ajastu muinastaiaseks. Sellest 10,3 cm kuju-

Joonis 5. Willendorfi veenus (Stoljar 1985: 224).

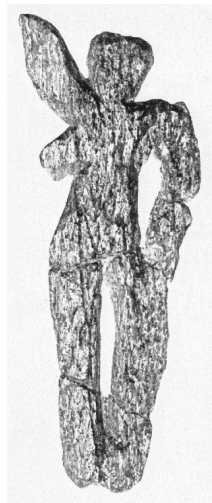

kesest on nüüdseks leiukohta püstitatud inimsuurune koopia (Neugebauer-Maresch 1993). Willendorfist on teada veel kaks mammutivõhast antropomorfsset kujukest: üks 22,5 cm ja teine 9 cm pikkune. Mõlemad on tugevalt stiliseeritud ning neid saab tinglikult pidada samuti naiselaadseks.

Galgenbergi leiukoht jääb Willendorfist veidi kirdesse Kremsi linnakese lähedale. Sealt pärineb üliharuldane Aurignac'i ajastu kivist naisefiguur, mis märgatavalt erineb Willendorfi veenusest. Ühine neile mõlemale on vaid näojoonte puudumine. Galgenbergi veenusel on sale keha ja ebasümmeetriline poos, mida rõhutab viltune peaasend, põlvest paindes olev jalg, kõrgele üles tõstetud käsi ja lopsakas rind selle all (joonis 6). Lapik 7,2 cm kõrgune kujuke on taastatud kaheksast leitud fragmendist. Esmapilgul tänapäeva modernistlikku skulptuuri meenutav taies on tegelikult maailma vanim kivist naisekujuke (Neugebauer-Maresch 1993).

Nüüdseks on paleoliitilisi muinastadeleide avastatud ka Doonau alamjooksult Rumeenias, näiteks siksakmustriga 8 cm pikkune luuripats (Peunescu 1999).

Dolní Věstonice Svartka ja Dyje jõe ühine-miskohal Lõuna-Määrimaal on Tšehhi tuntuim muinastadeleiukoht. See kuulub Gravette'i ajastusse ja on umbes 25 at vana. Sealne pisiplastika, ehted, ornameenteeritud esemed ja luu-graveeringud on saavutanud ülemaailmse kuul-

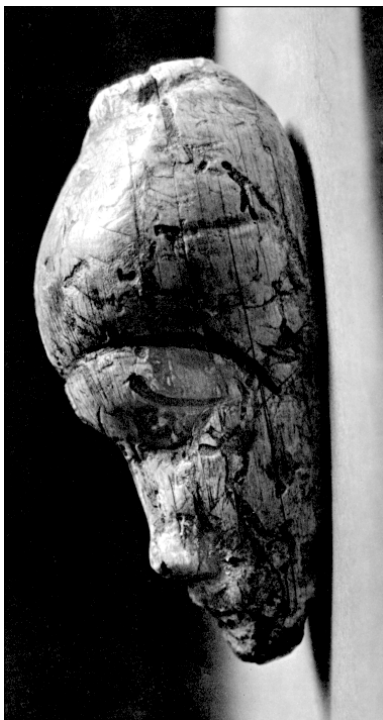
Joonis 6. Galgenbergi naine (Neugebauer-Maresch 1993).

Joonis 7. Mammutivõhast naisepea (Forman jt 1956: joonis 12).

suse. Esmased uuringud Dolní Věstonice muistsete mammutiküttide asulakohas sooritati aastatel 1924–1938 ning neid jätkati ka pärast sõda. Sõjaeelsetel kaevamistel kogutud rikkalikust leiumaterjalist põhiosa säilitati Mikulovi lossis, mille taganev Saksa armee süütas. Hävingust pääsesid vaid Brnos Määrimaa muuseumis hoiul olnud esemed.

Tuntuim Dolní Věstonice pisiplastika leidudest on 11,5 cm kõrgune põletatud savist lopsakas naisekujuke ehk nn Dolní Věstonice veenus. Kui paleoliitilised inimfiguurid on üldjuhul näota, siis Dolní Věstonice veenus ja eriti samast avastatud väike mammutivõhast naisepea kummutab sellise seisukoha. Seda unikaalset 4,8 cm kõrget, kuid isikupärast kunstiteost võib pidada kauneimaks vanemast kiviajast säilinud naisenäoks (joonis 7). Enamik leitud naisekujukestest on fragmentaarsed (peata, ülakehata) või skemaatilised. Neid on ilmselt kasutatud ripatsina. Ainulaadset naisesümboolikat esindab kee, mille helmesteks on mammutivõhast naiserindade stilisatsioonid. Ehetest leidub kõige enam teokarpidest, mammutivõhast helmestest ja polaarrebasse kihvadest keesid. Dolní Věstonice muinastadeleidude seas on ka muid ehteid ja ornamenteeritud esemeid.

Põletatud savi tükke, keraamilisi kujukesi ja nende katkeid on Dolní Věstonice kaevamistel leitud üle 2000. Säilinud keraamilistest figuuridest on enamik loomalaadsed: karu (7,5 cm), karupea (4,7 cm), ninasarviku pea (4,2 cm), emalõvi pea (4,5 cm) (joonis 8), hobusepea (8 cm), põdrapea (3,8 cm), kaks pisimammutit.

Joonis 8. Põletatud savist emalõvi pea (Forman jt 1956: joonis 14).

Joonis 9. Mammutivõhast kurikalaadne ornameenteeritud ese Předmostí (Jelinek 1982: 464).

Põletusahju jäänuste leidmine Dolní Věstonice muinasasulast kummutas ühtlasi oletuse, et hilispaleoliitikumis ei osatud teadlikult valmistada keraamikat.

Předmostí on Lõuna-Moraavia teiseks rikkalikuks muinastaide leiukohaks. Esimesed arheoloogilised uuringud sooritati seal juba 19. sajandi lõpul. Předmostí muinasasula oli kasutusel Aurignac'i-Gravette'i ajastul ja paikneb Dolní Věstonicest umbes 80 km kirdes Bečva ja Morava jõgede ühinemiskohas. Asula ja selle juures olnud 20 luustikuga paleoliitilise ühishaua (mille luustikud samuti hävisid Mikulovi lossi põlen-gus) kaevamisel leiti mitmeid mammutivõhast ornameenteeritud lusika- ja kurikalaadseid taidesemeid (joonis 9).

Rikkalik ornament on Předmostí muinastaide üheks eripäraks. Ornameenteeritud on mammutivõha- ja luutükke ning muid esemeid. Osalt on tegemist lihtsate paralleelsete kriipsukeste või sälkudega, kuid sageli esineb ka lainelistest, siksakjoontest, kontsent-rilistest ellipsitest koosnevat ornament. Väga keerukas on mam-mutivõha katkele loodud ornament, mis kujutab stiliseeritud naise-figuuri.

*Joonis 10. Předmostí 11,7 cm kõrguse mammutikujukese koo-
pia (Forman jt 1956: joonis 4).*

Naiselaadseid skulptuuri-
kesi on valmistatud ka mam-
muti falangidest. Erinevalt
Dolní Věstonice veenustest on
nad istuvas asendis, ilmselt
rasedad ja väga stiliseeritud.
Seejuures on nad kõik loodud
ühtses laadis. Huvitavaks leiuks on veel vähast mammutikujuke
(joonis 10). Kuigi sel ajal oli mammutite küttimine oluliseks elatus-
allikaks, on Kesk-Euroopas neid loomi kujutatud suhteliselt harva.
Märgatavalt enam esineb mammutikujutisi Ida-Euroopa (eriti
Kesk-Venemaa) paleoliitilises muinastaines.

Předmostí ehte seas domineerivad ripatsid, keed, auguga kivi-
kettad, loomakihvadest ja luust helmed (joonis 11). Ainulaadne on
kuusirbitaoline ripats, mis on valmistatud kahest juurekaela pidi
ühendatud kihvast.

*Joonis 11. Předmostí kivist, luust ja kihvadest ehteide (Jelinek 1982:
422).*

Pekárna koopast Brno lähistelt on avastatud Gravette'i ja Madeleine'i kultuuri muinastaiet. Viimasest on huvipakkuvamad hobuse lõualuust valmistatud lusikalaadne ese ja pistoda. Neile mõlemale on graveeritud loomakujutis: lusikalaadsele antiloobi ja pistodale hobuse pea (joonis 12). Samast leiukohast on teada veel kaks luugraveeringut: karulaadne kujutis põdrasarvest saual ja taimelaadne graveering sarvekatkel. Leiti ka mammutivõhast stiliiseeritud naisekujuke, millel on keha ja jalgadega võrreldes eba-proportsionaalselt suur istmik, kuid puudub pea. Ehteid ja ornameenteeritud esemeleide on suhteliselt vähe: paralleelsete kriipsustega ilustatud hundi toruluu, mõned piklikud kiltkiviesemed ja kiltkivist helmestega kaelakee.

Joonis 12. Pekárna koopa luugraveeringud: antiloobi- ja hobuselaadse looma pea (Forman jt 1956: joonis 19–20).

Muudest Määrimaa leiukohtadest on olulisemad veel **Brno**, **Pavlov** (Brno lähedal) ja **Petrkovice**. Kõik need jäävad Dolní Věstonicest kirdesse. Brnost leiti kanalisatsioonitöödel väga haruldane falliline mehekujuke, mis kahjuks on säilinud vaid osaliselt. Pavlovi leiukoha järgi on saanud oma nime Määrimaa 23–25 at vanune Gravette'i ajastu paleoliitiline kultuur. Pavlovi muinastaideleidudest on tähelepanuväärseim hüppava kassilaadse looma mammutivõhast lapikfiguur. Ostrava linna lähedal Oderi kaldal paikneva Petrkovice on kuulsaks teinud kivist naisetorso. Seda haruldast kaunist ja tänapäevasena tunduvat 5 cm kõrgust kujukest (joonis 13) on esmapilgul raske pidada paleoliitiliseks loominguks.

Määrimaal on veel teisigi vähem tuntud paleoliitilise taide leiukohti. Inimlaadset taset on näiteks avastatud **Hlumist**, **Kulnast**, **Podkovicest**, **Lopatkast** ja **Neslavicest** (Abramova 1966: 184). Need esemed on kuulunud samuti mammutiküttide kultuuri asukatele ning asetsevad varemkirjeldatud paikade läheduses.

Joonis 13. Petrkovice veenusena tuntud hematiidist naisekujuke (Jelinek 1982: 410).

Ukraina ->

Dnestri, Desna-Dnepri, Kesk-Venemaa tasandiku, Uurali ja Siberi muistse pisiplastika kirjeldamisel toetun põhiliselt Abramova koostatud Nõukogude Liidu paleoliitilise taide kataloogile ning selles kasutatud süstemaatikale (Abramova 1962: 72).

Molodova on Dnestri jõgikonna kõige tuntum paleoliitiline asulakoht. Ta paikneb Ukrainas Tšernovtšõ oblastis Dnestri jõe paremkaldal. Oma soodsa asendi tõttu on see asulakoht olnud